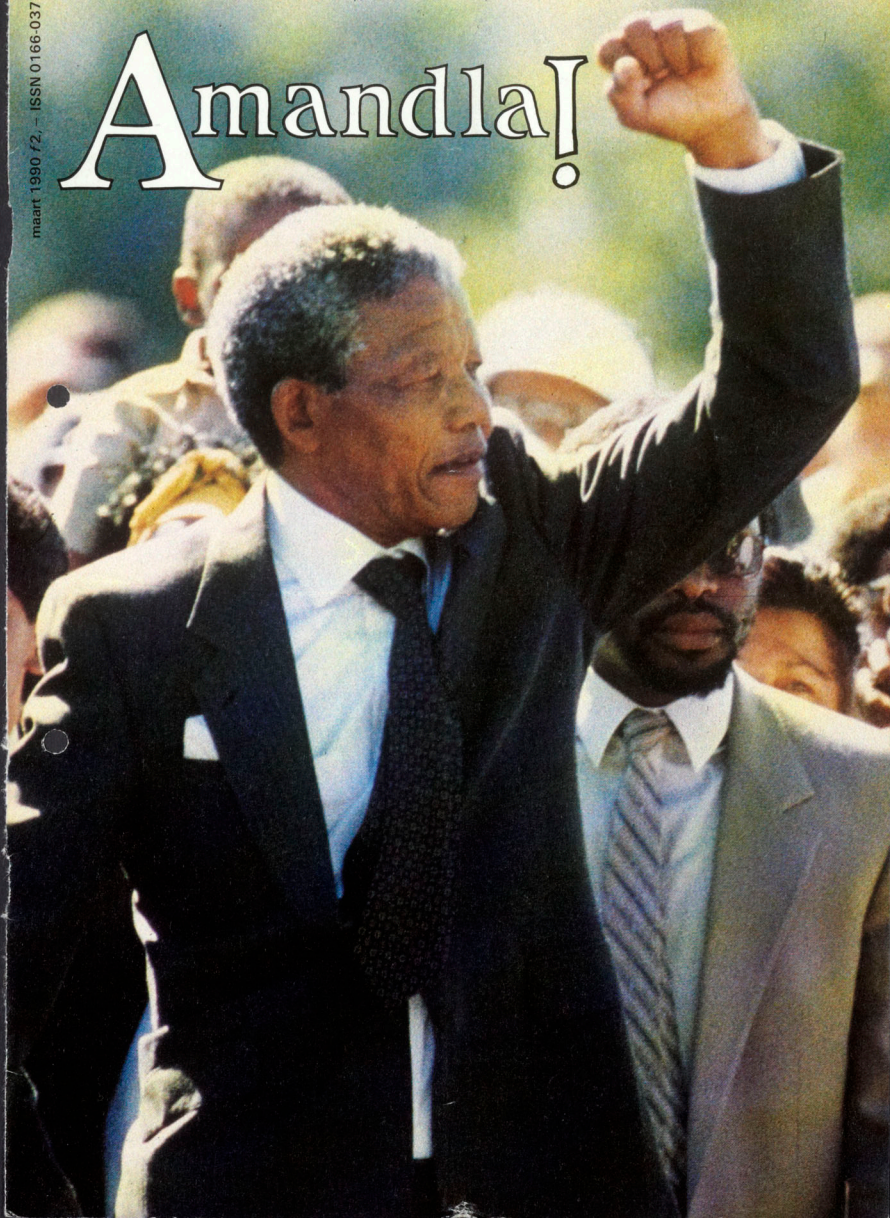

Amandla!

In dit nummer:

De vrijlating

Foto: AP

van Nelson Mandela staat uiteraard centraal in dit 133ste nummer van Amandla. De feestvreugde in Zuid-Afrika was enorm, maar er was ook een keerzijde: 33 doden alleen al in het week-einde van de vrijlating. Onderhandelingen tussen regime en verzet lijken nu binnen handbereik. Tenminste twee hindernissen moeten echter nog overwonnen worden. De noodtoestand is nog niet afgeschaft en de kwestie van de politieke gevangenen nog niet opgelost. Een ander probleem ligt aan de kant van het ANC: een belangrijk deel van zijn ahang wil niet onderhandelen, maar doorstoten naar de macht.

pagina 3

de kleuren van het ANC – de organisatie waaraan Mandela zijn leven heeft verbonden – waren er merkwaardig genoeg taboe.
pagina 6

De strijd

in Zuid-Afrika is ondertussen nog niet gestreden. Mandela maakte dat ook meteen na zijn vrijlating duidelijk. De situatie in zijn land is in de ruim 27 jaar van zijn gevangenschap niet wezenlijk verbeterd en hij riep dan ook op het verzet met alle middelen, inclusief de gewapende strijd, voort te zetten en op te voeren. Daarover en over het leven van Mandela (op deze

foto met Tambo) voor hij achter slot en grendel ging, leest u vanaf
pagina 8

Jan Pronk

is weer minister van ontwikkelingsamenwerking. In die hoedanigheid bezocht hij de conferentie van de SADCC (Zuidelijk Afrikaanse Ontwikkelingsgemeenschap) in Zambia. Hans Buis en Rob Rozenburg spraken met hem over de toekomst van Zuidelijk Afrika en de Nederlandse rol daarin. Pronk: 'Ik kan alles nuanceren'.
pagina 13

Productie en scholing

zijn de trefwoorden voor de tweede tien jaar van de SADCC, dat binnenkort Namibië als tiende lid kan begroeten. Op de jaarlijkse beraadslaging van de SADCC in Lusaka werd de balans opgemaakt van de eerste tien jaar en een plan getrokken voor het jaar 2000. Tamme Hansma was erbij.
pagina 16

Gemeenten

tegen apartheid is voor de achtste en laatste maal het onderwerp van een themagedeelte in Amandla. Dat wil overigens niet zeggen dat we het onderwerp in het vervolg zullen laten liggen.

In dit nummer een interview met voorzitter Klaas de Vries van de vereniging Lagere Overheden Tegen Apartheid, de rol van de Werkgroep Zuidelijk Afrika in de Groningse anti-apartheidstrijd en de stand van zaken in Nijmegen, Amsterdam, Delft, Arnhem en Westervoort. Vanaf
pagina 18

En verder:

- Redactioneel (pagina 4)
- Zuidelijk Afrika Nieuws (pagina 15)
- NCO staakt subsidie aan BOA (pagina 21)
- Uit detentie: Barbara Hogan (pagina 25)
- Agenda (pagina 25)

Dit nummer van Amandla wordt ook toegezonden aan een groot aantal personen die betrokken zijn bij gemeentelijke politiek. Dit vanwege de aandacht die in dit nummer wordt besteed aan 'Gemeenten tegen apartheid'. Dit thema-deeldeel en de extra verspreiding zijn mogelijk gemaakt doordat de Nationale Commissie voorlichting en bewustwording Ontwikkelingsamenwerking (NCO) hiertoe aan de Stichting Amandla een subsidie heeft verstrekt.

Colofon

Veertiende jaargang, nummer 3
maart 1990
Redactieadres:
Oudezids Achterburgwal 173
1012 DJ Amsterdam
Telefoon: (020) 23 22 29
Uitgave van:
– Boycot Outspan Aktie,
Oude Vest 79, 2312 XT Leiden
Telefoon: (071) 14 21 24
– Komitee Zuidelijk Afrika
Oudezids Achterburgwal 173,
1012 DJ Amsterdam
Telefoon: (020) 27 08 01
– Werkgroep Kairos,
Kromme Nieuwegracht 10,
3512 HG Utrecht
Telefoon: (030) 31 97 14
Een jaarabonnement kost
f18,50; buitenland f30,-; per
luchtpost buiten Europa f45,-.
Voor wijze van abonneren en
doorgeven zie pagina 27/28.
Redactie: Sietse Bosgra, Hans
Buis, Ditty Eimers, Hanne Ob-
bink, Luuk Obbink, Rob Rozen-
burg en Carla Schuddeboom.
Eind- en bureauredactie:
Arie van Dalen
Lay-out: Maarten Messie
Aan dit nummer werkten verder
mee: Tamme Hansma, Jos
Moerkamp en Job de Winter
Druk- en zetwerk: Meboprint

Feest

Foto: José Malo

was het die zondag 11 februari dat Mandela de Victor Verster-gevangenis verliet ook in Nederland en later werd het nog eens dunnetjes overgedaan. Ook in Maas-tricht ging de vlag uit, maar

MANDELA VRIJ, ZUID-AFRIKA (NOG) NIET

'Overal gejuich, overal opwinding, overal vreugde'

Zevenentwintig jaar, zes maanden en zes dagen. Zolang had Nelson Mandela opgesloten gezeten toen hij zondag 11 februari de Victor Verster-gevangenis verliet. De strijd tegen de apartheid gaat een nieuwe fase in. Er lijkt opeens van alles mogelijk.

Een paar duizend mensen stonden hem al uren op te wachten toen Mandela om 12.30 uur over vier plaatselijke tijd de gevangenis uitwandelde. Het was snikheer geweest die dag, maar de temperatuur steeg nog een paar graden toen het eindelijk zover was. 'Overal gejuich, overal opwinding, overal vreugde', zei de Zuid-afrikaanse tv-commentator en miljoenen mensen over de hele wereld konden het hem horen zeggen.

Zo'n zestigduizend mensen wachtten Mandela in Kaapstad op. Velen stonden er al uren, in gespannen afwachting. Het wachten leek eindeloos, maar de moeite werd beloond. Mandela verscheen en hield zijn eerste toespraak in het openbaar.

Twintigduizend mensen kwamen bij elkaar in het Jabulani-stadion in Soweto, velen in t-shirts met leuzen die een paar dagen daarvoor nog tot arrestatie hadden kunnen leiden. In de rest van Soweto zorgden tienduizenden feestvierders voor een verkeerschaos. De toevloed werd gedanst, duizenden vuisten gingen omhoog om de ANC-groet te brengen, het 'vival' was niet van de lucht. Toen het begon te regenen bleken sommigen zelfs te beschikken over paraplu's in de ANC-kleuren.

Honderd-twintigduizend mensen vulden dinsdag het Soccer City-stadion aan de rand van Soweto — en als het stadion twee keer zo groot was geweest, was het misschien ook vol gelopen. Het was de grootste politieke bijeenkomst in de Zuidafrikaanse geschiedenis. Het is feest in Zuid-Afrika.

Het is echter een feest met een wrange bijmaak. Op de zaterdag vóór Mandela's vrijlating vielen er veertien doden en honderd gewonden bij botsingen tussen demonstranten en de politie. In Kaapstad op zondag vielen er doden toen de politie het vuur opende op jongeren die winkelruiten ingooiden. In het thuisland Ciskei schoot de politie vanuit een rijdende auto op een feestvierende menigte: drie doden. Het weekend van Mandela's vrijlating kostte in totaal 33 doden en 137 gewonden. Zuid-Afrika is nog niet vrij.

Nog lang niet. Maar er is wel een forse stap in de goede richting gezet. De rede

Een kind zwaait met de ANC-vlag in het Jabulani-stadion in Soweto, waar 20.000 mensen op de dag van de vrijlating tevergeefs op Mandela wachtten
Foto: Associated Press (AP)

van president De Klerk in het parlement bood meer dan iedereen verwacht had. Hijzelf had aanvankelijk hooggespannen verwachtingen gewekt. Een paar dagen voor de rede begon men in regeringskringen echter te sputteren: er mocht niet te veel verwacht worden. De Klerk zette uiteindelijk toch de stappen die hij in

gedachten had — en dat waren er meer dan alom werd gedacht.

Mandela komt vrij, kondigde De Klerk aan. Alle belangrijke verzetsorganisaties — niet alleen het ANC, het Pan-Africanistisch Congres, en de communistische partij, maar ook het Verenigd Democratisch Front (UDF), de vakbondsfederatie

Een goed voorbeeld

De veranderingen in Zuid-Afrika hebben wij te danken aan de Britse premier Thatcher. Die heeft zich namelijk van meet af aan met hand en tand verzet tegen internationale sancties tegen Zuid-Afrika. En met het beoogde resultaat, want, zegt haar minister van buitenlandse zaken, 'deze veranderingen zouden niet zijn opgetreden als we alomvattende sancties hadden aanvaard'.

Jammer eigenlijk dat de wereld niet eerder naar Thatcher heeft geluisterd en helemaal niets had gedaan. Dan was de apartheid in Zuid-Afrika waarschijnlijk al jaren eerder verdwenen. Maar ja, beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald. Laten we dus met gezwinde spoed de sancties die er op dit moment gelden opheffen. Thatcher heeft — alweer! — het goede voorbeeld gegeven. Die heeft alle sancties opgeheven waaraan Groot-Brittannië niet door internationale afspraken is gebonden.

Zover gaan de meeste Nederlandse politici niet. Maar ze komen wel aardig in de buurt. Het verbod op nieuwe investeringen — dat nota bene al in 1986 beloofd was — komt er voorlopig niet, besloot de Tweede Kamer. Het visumbeleid moet worden versoepeld, wordt er al geroepen, en de tijd is rijp om er eens over na te denken of het cultureel verdrag niet moet worden hersteld. En zelfs de PvdA vindt dat de gemeenten zich de eerste maanden maar gedeisd moeten houden.

Het is precies de reactie die het apartheidregime zich wenst. Verlost worden van de internationale druk zodat het binnenlands verzet alleen komt te staan en gedwongen kan worden een 'oplossing' te aanvaarden, die de blanke privileges zoveel mogelijk onaangetaast laat, dat is de bedoeling van het regime. 'Nu de sancties opheffen', zei Mandela in zijn eerste toespraak, 'zou betekenen het risico lopen dat het proces van uitroeiing van de apartheid afgebroken wordt'.

Nederland en de Europese Gemeenschap zouden er beter aan doen een voorbeeld te nemen aan de Verenigde Staten. Daar heeft men in de wet vastgelegd dat Zuid-Afrika aan een serie eisen moet voldoen voordat er sprake kan zijn van het opheffen van de sancties. Eerst moet de noodtoestand worden opgeheven, moeten er onderhandelingen van start gaan, moeten zwarten mogen wonen en werken waar ze willen en moet de destabilisatiepolitiek ten aanzien van de Frontlijn-staatsen gestaakt worden.

Zover is het dus nog lang niet.

Nelson Mandela geeft de eerste van een hele reeks van interviews in de tuin van zijn huis in Soweto

COSATU en dertig andere — mogen weer vrijelijk optreden. Een kleine vierhonderd mensen aan wie allerlei beperkingen waren opgelegd, kunnen weer gaan en staan waar ze willen. Niet de minst aangename verrassing was ten slotte de aankondiging dat de doodstraf zal worden herzien en dat alle executies worden opgeschort.

De Klerk kwam met deze stappen een fors eind tegemoet aan de eisen die het ANC gesteld heeft. Voordat het van onderhandelingen kan komen, zo heeft het ANC de laatste maanden steeds gezegd, moeten de politieke gevangenen vrijgelaten en het verbod op politieke organisaties en de noodtoestand opgeheven worden. De noodtoestand is echter nog steeds een struikelblok — alleen de maatregelen die betrekking hebben op het onderwijs en een deel van de censuurmaatregelen zijn afgeschaft.

Een tweede hindernis die nog genomen moet worden is de vrijlating van de politieke gevangenen. Alleen degenen die louter en alleen op grond van het verbod op het ANC of andere organisaties opgesloten zaten, mogen na De Klerks beloften hopen op vrijlating. Alle anderen — bijvoorbeeld degenen die betrokken zijn geweest bij politiek gemotiveerd geweld — blijven achter de tralies.

En terwijl er nu inderdaad politieke gevangenen vrijgelaten worden, worden er tegelijkertijd anderen opgepakt. Peter Mokaba bijvoorbeeld, de voorzitter van de jongerenorganisatie SAYCO: zijn organisatie mag sinds De Klerks rede weer vrijelijk activiteiten ondernemen, hijzelf verdween een paar dagen later achter

slot en grendel. Op grond van Zuid-Afrika's veiligheidswetten kan hij voor onbeperkte tijd vastgehouden worden. De Klerk heeft desondanks bewezen over de nodige politieke moed te beschikken. Hij heeft zich gehaat gemaakt aan de rechterkant van blank Zuid-Afrika en — wat hem meer zorgen zal baren — onder forse delen van de Zuidafrikaanse politiemacht. Niet voor niets was zijn rede in het parlement gelardeerd met lovende opmerkingen aan het adres van de politie: 'Haar toewijding maakt hervormingen in een stabiel klimaat mogelijk'.

De president had echter nauwelijks een andere keus. Tientallen jaren heeft het apartheidregime geprobeerd de zwarte bevolking uit te sluiten van het politieke proces. Daarmee heeft het Zuid-Afrika in een diepe crisis doen belanden. Het zwarte verzet bleek op den duur niet meer de kop in te drukken en de internationale druk nam toe — met rampzalige gevolgen voor de economie van het land. De Klerk moet dus op de een of andere manier tot een schikking met de zwarte bevolking zien te komen. Hij lijkt vastbesloten zich niet van dat voornemen te laten afbrengen. En plotseling lijkt er van alles mogelijk: minister van buitenlandse zaken Pik Botha discussieert voor de Amerikaanse televisie met ANC-topman Thabo Mbeki. Mandela's vrijlating en zijn eerste toespraak worden uitgezonden door de Zuidafrikaanse staatstelevisie, zijn strijdbare woorden worden genegeerd en zijn verzoenende taal omarmd. Het is niet denkbeeldig dat De Klerk op een niet al te lange termijn

Foto: AP

bereid blijkt ook aan de laatste voorwaarden te voldoen die het ANC aan het starten van onderhandelingen heeft gesteld.

Dat betekent niet dat De Klerk opeens veranderd is van de rechtse Afrikaander nationalist die hij van jongs af aan is geweest in een toonbeeld van hervormingsgezindheid. De Klerk wil tot een oplossing komen, maar dan wel tot een oplossing die rust op de hoeksteen van het apartheidsdenken. Hijzelf heeft zich

sinds hij president is op de vlakte gehouden over wat hij in gedachten heeft. Wat zijn ministers te berde hebben gebracht, is echter duidelijk genoeg: de verdeling van de Zuid-Afrikaanse bevolking in 'groepen' blijft de hoeksteen van het toekomstige Zuid-Afrika.

Stoffel van der Merwe, minister van onderwijs en ontwikkeling, heeft er geen doekjes om gewonden: de bevolking van Zuid-Afrika bestaat uit verschillende groepen; die moeten we weliswaar niet meer van elkaar onderscheiden op grond van de factor 'ras', maar liever op grond van de factor 'cultuur'; maar het staat als een paal boven water dat deze groepen het best van elkaar gescheiden kunnen blijven. 'Wij geloven dat de beste resultaten bereikt kunnen worden als elke groep uit haar eigen geleiders haar eigen leiders kiest om zich te laten vertegenwoordigen op het vlak waarop de belangrijke beslissingen genomen worden.'

Het ANC en aanverwante groeperingen nemen een geheel ander standpunt in. Zij willen best erkennen dat Zuid-Afrika verschillende bevolkingsgroepen herbergt en dat de minderheden een zekere bescherming nodig hebben, maar zij willen daarop geen politiek stelsel bouwen. Het apartheidsidee van gescheiden verkiezingen voor elk van de bevolkingsgroepen wordt door hen verworpen. De onderhandelingen – als het daar van komt – kunnen dus nog wel eens lang gaan duren.

Het ANC gaat nu met De Klerk en de zijnen rond de tafel zitten om te bespreken wat er nog moet gebeuren voordat de onderhandelingen over de toekomst van Zuid-Afrika kunnen beginnen. Intussen staat het voor de taak zijn aanhang te versterken en te verbreden. 'De machtsverhoudingen in het land bepalen wat er aan de onderhandelingstafel besproken zal worden', om met Zwelakhe Sisulu, één van de jongere verzetleiders, te spreken. Het ANC krijgt het daarbij nog moeilijk genoeg. Het zal

eenzijdig steun moeten verwerven van mensen en groepen die tot nu toe niet tot zijn achterban behoorden en anderzijds moeten zorgen zijn radicale aanhangers niet teleur te stellen.

Het ANC is al een paar jaar bezig gesprekken te voeren met vertegenwoordigers van het blanke establishment. De laatste tijd probeert het ook contacten te leggen met mensen die tot voor kort als 'collaborateurs' werden beschouwd. 'Kleurlingen'-leider Alan Hendrickse, die zich ertoe heeft laten verleiden zitting te nemen in het gehate driekamerparlement, is één van hen. Thuislandleiders en traditionele stamhoofden zijn anderen. Het is voor het ANC kiezen of delen: als zij zich niet aan de kant van het ANC aan de onderhandelingstafel scharen, zullen zij aan de regeringskant plaatsnemen.

Ook met Zulu-leider Buthelezi en zijn Inkatha-beweging zal het ANC in gesprek willen komen, al was het alleen maar om een eind te maken aan de bloedige vete tussen Inkatha-aanhangers en ANC-gezinden in de provincie Natal. Mandela zal daarbij een sleutelrol spelen: hij is de enige ANC-voorman die 'on speaking terms' is met Buthelezi.

Doorstoten

Dit soort toenaaderingen zal moeilijk te verteren zijn voor een deel van de ANC-aanhang. De vrijlating van Walter Sisulu en zes andere ANC-leiders in oktober markeerde zo goed als het einde van de campagne van burgerlijke ongehoorzaamheid, de vrijlating van Mandela schijnt een heel ander effect teweeg te brengen: in de zwarte woonwijken heerst een strijdbaarheid als nooit tevoren. Nu geen compromissen, maar doorstoten naar de macht, zo is de stemming.

'Het is voor ons niet gemakkelijk om te gaan onderhandelen', zei Walter Sisulu dan ook kort geleden in een interview. 'Het probleem is dat de jongeren niet echt geïnteresseerd zijn in onderhandelingen, zij zijn er in feite wat boos over. De snelle ontwikkelingen plaatsen ons dus voor een probleem. We moeten het onze mensen uitleggen, we hebben tijd nodig om met hen over de zaak te discussiëren.'

De democratische beweging heeft de noodzaak hiertoe al eerder gezien, maar de noodtoestand maakte het moeilijk om zoiets als 'politieke opvoeding' gestalte te geven. De afgelopen maanden is er echter een netwerk opgebouwd dat in staat is toespraken van ANC-leiders, waar ook ter wereld gehouden, binnen enkele dagen te verspreiden onder de ANC-aanhang in het land. Nu het ANC en andere organisaties vrijuit kunnen optreden, wordt dat misschien nog wat gemakkelijker. Desondanks zou het ANC een samenbindend man als Mandela nog wel eens hard nodig kunnen hebben.

De feestvreugde in Kaapstad werd de zondag van Mandela's vrijlating verstoord, toen de politie op jongeren schoot die winkelruiten ingooiden. Ook elders in Zuid-Afrika vielen doden.

Foto: AP

Hanne Obbink

Feestgangers op het de 11de februari voor even tot Nelson Mandelaplein omgedoopte Amsterdamse Leidseplein

DE VLAGGEN UIT VOOR MANDELA

En het stof daalt neer...

Bijna twee miljoen Nederlanders hebben naar de televisiereportage van de vrijlating van Nelson Mandela gekeken. Mandela zelf was maar een paar minuten in beeld, maar desondanks waardeerden de kijkers het programma met het nogal hoge cijfer 7,3. Mandela, het was al eerder duidelijk, is een mega-ster.

In Maastricht beseft men dat terdege. Het gemeentebestuur daar had besloten zijn blijdschap te tonen. Op de dag dat Mandela zou worden vrijgelaten, zou in Maastricht de vlag uitgaan. Het moest een vlag zijn met de beeltenis van Mandela erop, maar zonder enige verwijzing naar het ANC. Zelfs ANC-kleuren mochten de vlag niet sieren.

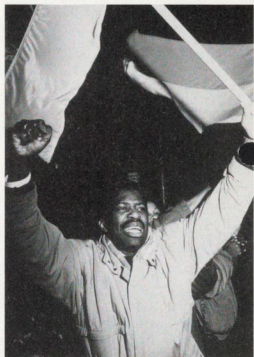
Een klein probleem ontstond toen bleek dat de Nederlandse anti-apartheidsorganisaties geen vlaggen in voorraad hadden waarop Mandela afgebeeld stond zonder de organisatie waarvoor hij zich zijn leven lang heeft ingezet. Stuur dan maar een t-shirt met het portret van Mandela, dacht H. Alken, de betrokken ambtenaar, dan laten we daar zelf wel

een vlag van maken. Daarvoor bleek de tijd echter te krap – Alken: *'De Klerk was ons allemaal een beetje te vlug af'* – en dus heeft het gemeentebestuur de gewone Maastrichtse vlag laten wapperen. Mandela zal van ontroering een traantje hebben weggepinkt toen hij er van hoorde.

Zeewier

Niet altijd heeft Mandela zo in het middelpunt van de belangstelling gestaan. De eerste vijftien jaar van zijn gevangenschap dacht niemand buiten Zuid-Afrika aan hem. Hij sleet zijn dagen op Robbeneiland, steen houwend en zeewier verzamelen, in vergetelheid. Pas in 1978, toen hij zestig werd, begon hij wat internationale aandacht te krijgen. Tienduizenden stuurden hem verjaardagskaarten – die hij overigens nooit kreeg – en de universiteit van Lesotho kende hem zijn eerste eredoctoraat toe.

De internationale campagne voor zijn vrijlating kwam pas echt op gang in 1980, na een oproep van wijlen Percy Qoboza, toen hoofdredacteur van het dagblad *The Post*. De eerste Free Mandela-stickers verschenen. Hij kreeg

Vreugde op het 'Mandelaplein'

méér eredoctoraten en werd ereburger van een half dozijn steden; straten, parken, scholen en gebouwen werden naar hem genoemd. De Engelse popgroep Special AKA scoorde een wereldhit met het nummer *'Free Nelson Mandela'*.

De ster van Mandela bleef stijgen. Zijn wereldwijde roem werd definitief gevestigd op zijn zeventigste verjaardag. Een gigantisch popconcert te zijner ere trok zeventigduizend mensen naar het Wembley-stadion in Londen; miljoenen

Vol aandacht voor de jeugdige spelers van de musical *Sarafina* tijdens het feest van 17 februari op de Dam in Amsterdam

Denis Goldberg – indertijd tegelijk met Mandela veroordeeld – in gesprek met leden van het Sarafina-gezelschap
Foto's: José Melo

kijkers overal ter wereld waren er getuige van. Ruud Gullit droeg zijn Gouden Bal – verdiend als beste voetballer van Europa – aan Mandela op. Geen wonder dat duizenden Nederlanders 'ontiegelijk blij' waren met de vrijlating van Mandela.

Al een paar weken voordat bekend werd wanneer Mandela vrij zou komen, ver-

drongen de televisiestations zich bij wijze van spreken voor de gevangenispoort, gebrand op Het Eerste Interview. De louche Franse zakenman Alain Guenon – hij noemt zich oud-professor in de filosofie en heeft een aantal postbusfirma's in Parijs – probeerde bij Winnie Mandela een soort monopolie op alle publiciteit rond Mandela los te krijgen.

Daar zou veel geld mee zijn te verdienen. 'Zodra het stof is neergedaald op de laatste cameraman die bij Mandela's vrijlating onder de voet is gelopen', zei Breyten Breytenbach een dezer dagen. Mandela verdient meer. De onderdrukte bevolking van Zuid-Afrika verdient meer.

Hanne Obbink

'WE HEBBEN TE LANG OP ONZE VRIJHEID GEWACHT'

Mandela houdt zijn eerste toespraak na ruim 27 jaar gevangenschap, terwijl ANC-aanhangers zich verdringen.
Foto: AP

'Zoals ik al zei voordat ik zo grof werd onderbroken...' Deze tekst van een cartoon in een Engelse krant gaf de misschien wel trefendste samenvatting van de eerste toespraak die Nelson Mandela na zijn vrijlating hield. Mandela ging die zondag van zijn vrijlating op het balkon van het stadhuis van Kaapstad precies daar verder waar hij gebleven was, toen hij in 1964 in het 'Rivonia-proces' tot levenslang veroordeeld werd.

Voor sommigen kwam het als een schok dat Mandela opriep het verzet met alle beschikbare middelen, inclusief de gewapende strijd, voort te zetten en op te voeren. Zij verwachtten dat hij zich 'gematigder' zou uitslaten dan het ANC, terwijl dat toch geen overdreven radicale organisatie is en Mandela er zijn leven aan verbonden heeft. 'Ik ben een loyaal en gedisciplineerd lid van het ANC', liet hij dan ook in die eerste 'balkon-toespraak' weten.

Mandela wees erop dat de redenen voor de strijd nog altijd bestaan. Hij is teruggekeerd in een wereld waarin weinig ten goede is veranderd sinds hij ruim 26 jaar geleden op Robbeneiland steen begon te houthouwen.

In het Rivonia-proces ging Mandela onder meer in op de levensomstandigheden van de zwarte Zuidafrikanen: 'De blanken genieten de misschien hoogste levensstandaard in de wereld, terwijl de Afrikanen in armoede en ellende leven'. Veertig procent van de Afrikanen woonden in 'hopeloos overbevolkte' reservaten, zo zei hij. Dertig procent van hen waren arbeiders, pachters of dagloners op blanke boerderijen 'die onder dezelfde omstandigheden als lijfeigenen in

Mandela gaat verder waar hij gebleven was

Mandela in het advocatenkantoor, dat hij in 1952 samen met Tambo opende in Johannesburg
Foto: Jurgen Schadeberg

de Middeleeuwen' leefden. Zelfs in het financiële centrum Johannesburg verdienen 46 procent van alle Afrikaanse

families 'onvoldoende om van rond te komen', aldus Mandela in de rechtszaal. Niet alleen waren de Afrikanen arm en de

Mandela met Ruth First, de vrouw van Joe Slovo. Ruth First werd in 1982 in Mozambique per bombrif vermoord.
Foto: Bob Gosani

blanken rijk, zo vervolgde hij, bovendien 'zijn de wetten die de blanken hebben gemaakt erop gericht deze situatie te ten voortduren'. Mandela wees in het bijzonder op de stand van zaken in het onderwijs en op de arbeidswetten. De staat gaf bijna twaalf keer zoveel geld uit voor een blanke leerling als voor een zwarte. Alle betere banen in de industrie waren gereserveerd voor blanken, zwarte vakbonden werden niet erkend. In de steden mochten de Afrikanen bovendien ('alsof het kinderen zijn') niet na 11 uur 's avonds op straat en ze mochten niet vrij door het land reizen. De gehate pasjeswetten brachten jaarlijks duizenden zwarten in de gevangenis.

Er is sindsdien wel iets veranderd in Zuid-Afrika. De wet die zwarten van een groot aantal banen uitsloot is afgeschaft, zwarte vakbonden zijn erkend. De pasjeswetten en uitgaansverboden zijn verdwenen, alsmede een aantal wetten waarop Mandela tijdens het proces niet verder inging, zoals die tegen 'gemengde' huwelijken.

Maar fundamenteel is veel hetzelfde gebleven in Zuid-Afrika. Er is een sociale structuur gecreëerd, die voor een brede kloof zorgt tussen de zwarten en de blanke samenleving, ook al is de blanke levensstandaard door de internationale

sancties en de koersval van de rand wat lager geworden.

De landarbeid blijft een van de schandelijkste kanten van de Zuidafrikaanse maatschappij. Uit een recent onderzoek bleek dat zes miljoen zwarten op blanke boerderijen wonen en werken met een gemiddeld gezinsinkomen van minder dan honderd gulden per maand. Hun armoede wordt weerspiegeld in de zuigelingssterfte: 130 per duizend onder de zwarten op het platteland, 12 per duizend onder de blanken. Maar ook in een stad als Johannesburg moesten zwarten nog steeds - net als in 1964 - vechten om te overleven. Een gemiddeld zwart gezin van zes personen verdient er minder dan vierhonderd gulden per maand.

In het onderwijs geeft de staat nu nog slechts zeven keer zoveel voor een blanke leerling uit als voor een zwarte. Dat is een verbetering ten opzichte van 1964, maar even slecht als in 1953 (begin jaren zeventig was de verhouding zelfs 18:1).

De bewegingsvrijheid van zwarten is nu minder beperkt dan in 1964, maar dat geldt niet voor de mensen in de vier zogenaamd onafhankelijke 'thuislanden'. Zij worden buiten hun 'thuisland' als buitenlanders beschouwd, zijn daar

onderworpen aan controle door de vreemdelingenpolitie en moeten er jaarlijks hun eventuele werkvergunning laten verlengen. Het officiële tekort aan huisvesting voor zwarten in de steden bedraagt 750.000 woningen. Dat en de draconische nieuwe 'anti-kraak-wetten' maken het voor zwarten van het platteland nagenoeg onmogelijk in de steden een middel van bestaan te vinden.

Nuchtere analyse

'Voor alles, Edelachtbare, willen we gelijke politieke rechten', verklaarde Mandela in 1964 voor het gerechtshof, 'want zonder die zullen onze handicaps blijvend zijn'. Tegen het einde van zijn betoog zei hij: 'Ik ontken niet dat ik sabotagegedaden heb voorbereid. Ik heb dit niet gedaan uit roekeloosheid, noch uit een voorkeur voor geweld. Ik heb het gedaan na een nuchtere analyse van de politieke situatie, ontstaan na vele jaren van overheersing, uitbuiting en onderdrukking van mijn volk door de blanken. (...) Wij overtraden de wet op een manier die elke toevlucht tot geweld vermeed. Toen er tegen deze vorm van verzet wetten kwamen en de regering haar toevlucht nam tot geweld om de oppositie tegen haar politiek te onderdrukken, pas toen besloten wij het geweld met geweld te beantwoorden (...)'

Mandela besloot met de woorden, die hij zou herhalen tegenover zijn gehoor in Kaapstad: 'Mijn leven lang heb ik mij gewijd aan de worstelingen van het Afrikaanse volk. Ik heb gevochten tegen overheersing door blank en tegen overheersing door zwart. Ik heb het ideaal gekoesterd van een democratische en vrije maatschappij, waarin alle mensen kunnen samenleven in harmonie en met gelijke kansen. Dit is het ideaal waarvoor ik wil leven. Maar als het moet, ben ik bereid voor dit ideaal te sterven.'

Rechtenstudie

Toen Mandela in het Rivonia-proces tot levenslang werd veroordeeld, had hij al een reeks van processen en veroordelingen achter de rug.

Nelson Rolihlahla Mandela werd op 18 juli 1918 geboren in het Kaapse reservaat Transkei, als oudste zoon van de derde vrouw van de koning van de Tembu. Een aristocratische achtergrond dus, maar niet een die met rijkdom gepaard ging. Als jongen werd hij geacht toe te horen als de ouderen van zijn stam spraken over de tijd van voor de blanken en over de strijd ter verdediging van hun land tegen de blanke opmars. Dat, maar ook de wijze waarop er bij die bijeenkomsten besluiten werden genomen - door argumenten uit te wisselen tot er overeenstemming was bereikt - heeft grote invloed op hem gehad.

Mandela ging rechten studeren in Fort Hare, in wat nu het 'thuisland' Transkei heet. Daar leerde hij Oliver Tambo kennen, die later als enige van de belangrijkste ANC-leiders de dans van het Rivonia-proces ontsprong (hij verbleef in het bui-

tenland) en president van de verzetsorganisatie werd. Mandela en Tambo werden vrienden voor het leven. Na zijn vrijlating noemde Mandela dan ook Zweden als een van zijn eerste reisdoelen, omdat Tambo daar verpleegd wordt na de beroerte die hem vorig jaar trof.

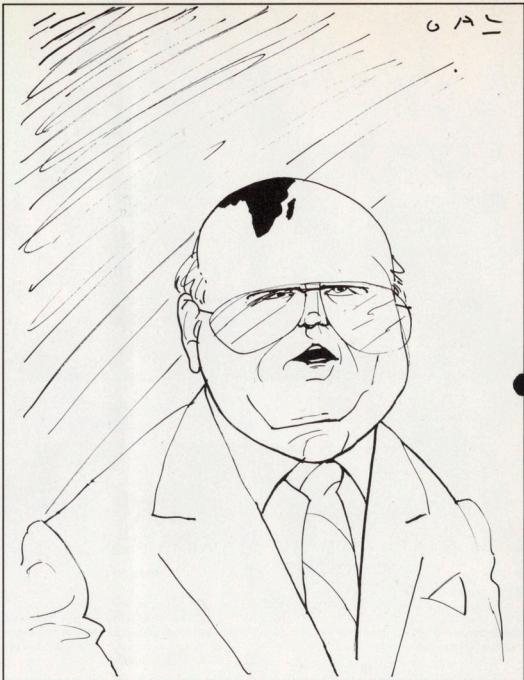
In 1940 werden beiden van de universiteit gestuurd vanwege hun rol in de organisatie van een studentenstaking. In Johannesburg voltooiden zij hun studie.

Walter Sisulu bracht de twee in contact met het ANC, het African National Congress. In 1944 behoorden Mandela en Tambo tot de oprichters van de jeugdliga van het ANC.

Levenslange vriend

In de eerste toespraak na zijn vrijlating had Mandela een opvallend prominente plaats ingeruimd voor de Zuidafrikaanse communistische partij (SACP) en haar voorman Joe Slovo. Aanvankelijk had Mandela niet veel op met het communisme, dat strijdig leek met de christelijke geloofsopvattingen en de traditionele Xhosa-waarden waarin hij was opgevoed. Bovendien werden volgens Mandela zwarte arbeiders in Zuid-Afrika onderdrukt omdat zij zwart zijn en niet in de eerste plaats omdat zij arbeiders zijn. Mandela verzette zich ook enige tijd tegen de al van 1921 daterende samenwerking van het ANC met de (van oorsprong blanke) SACP. Het bloedige politieke optreden (achtien doden) bij een mede door de SACP georganiseerde staking op 1 mei 1950 bracht echter verandering in zijn standpunt. Hij noemde dat later 'een keerpunt in mijn leven'.

Toen president Botha hem in juli vorig jaar in de gevangenis opzocht, schreef Mandela een tekst ter voorbereiding van die ontmoeting. Hij ging daarin onder meer uitvoerig in op de verhouding tussen het ANC en de SACP, omdat Botha hem had opgeroepen afstand te nemen van de communisten: 'We verwerpen de bewering dat het ANC gedomineerd wordt door de SACP. De samenwerking (...) is tot de dag van vandaag strikt beperkt gebleven tot de strijd tegen raciale onderdrukking en voor een rechtvaardige samenleving. Op geen enkel moment in de geschiedenis heeft het ANC het communisme geadopteerd (...). Het heeft leden van de SACP altijd vrijgestaan zich bij het ANC aan te sluiten. Zodra zij dat doen, zijn zij volledig gebonden aan de politiek van de organisatie zoals uiteengezet in het Handvest van de Vrijheid. (...) Geen enkel toegewijd lid van het ANC zal zich iets aantrekken van een oproep om met de SACP te breken. (...) Het is in feite een oproep aan ons adres om zelfmoord te plegen. Welke man van eer zal ooit een levenslange vriend op andrang van een gemeenschappelijke tegenstander in de steek laten zonder zijn geloofwaardigheid tegenover zijn eigen mensen te verliezen? En welke tegenstander zal ooit zo'n veraderlijke vrijheidsstrijder vertrouwen?' In 1952 werd Mandela de nationale organisator van de grote 'Ongehoorzaamheidscampagne'. Voorts werd hij geko-

Tekening GAL

zen tot vice-president van het ANC, onder Albert Lutuli. Mandela en de zijnen waren erin geslaagd het ANC op een radicalere lijn te krijgen. Toen zij ertoe toetraden waren ze over de koers van de in 1912 opgerichte organisatie niet bijzonder te spreken. Het ANC richtte beleefted petities aan de blanke regering en wachtte dan even beleeft op de antwoorden, die nimmer een wezenlijke verbetering van de situatie van de zwarten behelsden.

In december 1952 openden Mandela en Tambo een advocatenkantoor in Johannesburg. Diezelfde maand werd Mandela voor het eerst veroordeeld, tot negen maanden voorwaardelijk wegens 'communistiche sympathieën'. Dat was het gevolg van zijn aanvoordersrol in de Ongehoorzaamheidscampagne. Behalve de voorwaardelijke straf werd hem voor het eerst een 'banning order' opgelegd, die hem verbood politieke vergaderingen bij te wonen of zich buiten het district-Johannesburg te begeven. De advocatenpraktijk van Mandela en Tambo groeide uit tot een centrum waar duizenden zwarten kwamen in de hoop nog enig recht bewerkstelligd te krijgen.

Ondanks zijn banning order zette Mandela zijn ANC-activiteiten voort. Hij voorzag dat het ANC in de illegaliteit gedreven zou worden en begon de verzetsbeweging in kleinere afdelingen te organiseren.

In september 1953 werd de banning order met twee jaar verlengd en dwong de rechter hem afstand te doen van zijn officiële ANC-functies. In 1956 behoorde hij tot een groep van 156 activisten die werden gearresteerd en beschuldigd van hoogverraad. Aanleiding was het in 1955 gehouden 'Volkscongres', waar een breed scala van Zuidafrikanen het Handvest van de Vrijheid aannam, dat begint met de woorden: 'Zuid-Afrika behoort aan allen die er wonen, zwart en blank'.

In het 'hoogverraadsproces' stonden uiteindelijk dertig mensen terecht. Mandela leidde samen met Duma Nokwe de verdediging en aanzienlijk het proces tot maart 1961 voortleepte, moest hij zijn werk als advocaat veelal 's avonds en soms tot diep in de nacht doen. Het was vooral Tambo die de praktijk in leven hield.

Op hoogverraad stond (en staat) de

Tijdens de acties tegen de pasjeswetten spreekt Mandela in 1959 een groep vrouwen toe.

Foto: Peter Magubane

doordraf, maar Mandela en Nokwe voerden een succesvolle verdediging. Zij maakten duidelijk dat het Handvest van de Vrijheid (dat samen met het Actieprogramma van het ANC uit 1949 het voornaamste bewijsmateriaal vormde) geenszins de blanke rassenwetten door een zwart equivalent wilde vervangen.

Op de vraag of een democratische samenleving ook via geleidelijke hervormingen tot stand zou kunnen worden gebracht, zei Mandela: 'Om te beginnen moet ik uitleggen dat het Volkscongres, voorzover ik weet, nooit over deze kwestie gedebatteerd heeft. We eisen algemeen stemrecht en we zijn bereid economische druk uit te oefenen om onze eisen ingewilligd te krijgen, burgerlijke ongehoorzaamheid, stakingen. Mocht de regering zeggen: "Heren, dit is een situatie die we niet kunnen hebben", dan is mijn persoonlijke opvatting dat ik zou zeggen: ja, laten we praten. En mocht de regering zeggen: "We denken dat de Europeanen niet toe zijn aan een regeringsvorm waarin niet-Europeanen zouden kunnen overheersen, we denken dat we jullie zestig zetels zouden moeten geven en dan de kwestie vijf jaar moeten laten rusten om er daarna op terug te komen", dan zou dat in mijn ogen een overwinning zijn (...) en we zouden deze periode van vijf jaar willen wijden aan het doel dit land, de Europeanen, te laten zien dat deze veranderingen bewerkstelligd kunnen worden en dat dit een beter begrip tussen de rassen, een grotere

raciale harmonie teweeg zou kunnen brengen. Ik zou zeggen dat we het zouden aanvaarden, maar, natuurlijk, zou ik niet de eis laten vallen van uitbreiding van de algemene burgerrechten tot alle Afrikanen.'

Mandela en zijn 29 kameraden werden vrijgesproken. Weliswaar stuurden zij aan op de omverwerping van het regime-Verwoerd, maar de rechter achtte niet bewezen dat zij gewelddadige middelen hadden gebruikt, noch dat het ANC was overgenomen door de communisten, wier partij al in 1952 was verboden.

Sharpeville

Terwijl dit proces nog aan de gang was, begon het ANC met nieuwe acties tegen de pasjeswetten. Op 21 maart 1960 doodden politiekogels bij zo'n protest in Sharpeville 69 mensen. Aansluitend werden zowel het ANC als het een jaar eerder afgesplitste Pan Africanist Congress (PAC) verboden. Het apartheidsregime kondigde de noodtoestand af en liet 1800 mensen oppakken. Onder hen was ook Mandela, die zo alsnog achter tralies belandde, zij het toen nog niet voor lang.

Na zijn vrijlating dook Mandela onder. Wel verscheen hij in maart 1961 op een conferentie in Pietermaritzburg, waarop protestacties werden voorbereid tegen het uitroepen van de republiek in mei van dat jaar (Zuid-Afrika verliet het Gemene-

De dertigjarige Winnie Mandela, toen zij in 1965 een waslijst van beperkingen kreeg opgelegd. Het werd haar toen onder meer voor vijf jaar verboden om te werken of te studeren. Ook mocht ze haar kinderen niet naar school brengen.

Foto: AP

best om aan pressie van die zijde te ontkomen). Daarna reisde hij in het geheim krikas door het land om een nationale staking voor te bereiden, zonder dat de apartheidspolitie hem te pakken kon

De dag na zijn vrijlating heeft Mandela op weg naar zijn huis in Soweto zijn jongste kleinkind op schoot.
Foto: AP

krijgen. Dit leverde hem de bijnaam 'De Zwarte Pimpernel' op. Bovendien nam Mandela het initiatief tot de oprichting van Umkhonto we Sizwe, die in december 1961 een feit werd.

In januari 1982 bezocht hij een conferentie in Addis Abeba. In juli keerde hij naar Zuid-Afrika terug, waar hij op 5 augustus werd gearresteerd. In het proces dat volgde voerde Mandela noodgedwongen zijn eigen verdediging. Tegen zijn advocaat, de huidige SACP-voorzitter Joe Slovo, was een banning order uitgevaardigd. Hij mocht Johannesburg niet verlaten en het proces werd juist van Johannesburg naar Pretoria verplaatst.

Mandela hield de feit dat de Zuidafrikaanse wetgeving door een louter blank parlement tot stand werd gebracht en dat hij voor een louter blanke rechtbank

terechtstond: 'Kan iemand eerlijk en serieus beweren dat in dit soort atmosfeer de schalen van justitie in evenwicht zijn? Waarom heeft nog geen Afrikaan in de geschiedenis van dit land de eer gehad om terecht te staan voor mensen van zijn eigen vlees en bloed? Ik zal Uwe Edelachtbare zeggen waarom: het werkelijke doel van deze rigide rassenscheiding is te verzekeren dat de rechtspraak strookt met het beleid van het land, hoezeer dat beleid ook in tegenspraak is met de normen over recht die door gerechte wereld zijn aanvaard.'

Wegens 'opruiming' en het illegaal verlaten van het land werd Mandela tot vijf jaar dwangarbeid veroordeeld. Terwijl hij gevangens zat overviel de apartheidspolitie op 11 juli 1963 de leiding van Umkhonto we Sizwe op de Liliesleaf-boer-

derij in Rivonia bij Johannesburg. Op 9 oktober begon het proces tegen de negen mannen die in Rivonia waren gearresteerd en tegen Mandela, die tot hoofdverdachte werd gebombardeerd. Mandela, Sisulu, Mbeki, Mhlaba, Motsaedi, Mlangeni, Kathrada en Goldberg werden allen tot levenslang veroordeeld. Tegen een verdachte werden de beschuldigingen ingetrokken, een ander kreeg vrijspraak. Goldberg, de enige blanke onder de veroordeelden, werd midden jaren tachtig vrijgelaten in ruil voor de belofte af te zien van geweld. Hij ging in Israël wonen.

Streng regime

De anderen werden gevangens gezet op Robbeneiland, waar zij leden onder een uiterst streng regime. Vooral Mandela werd in de tang genomen. Hij kreeg slechts twee keer per jaar bezoek en mocht ook per jaar slechts twee brieven schrijven en er twee ontvangen. Bovendien kreeg Winnie Mandela, met wie hij in 1958 was getrouwd en twee kinderen heeft (uit een eerder huwelijk heeft hij drie kinderen), het zwaar te verduren van het regime. De nog zeer jonge Winnie was voordien nauwelijks bij de strijd betrokken, maar nam de fakkel van haar man over. Dat kwam haar op een hele reeks van beperkingen te staan (verboden om in het openbaar te spreken of publicaties te verzorgen en om mensen te ontvangen, verbanning uit Soweto) en ook op anderhalf jaar eenzame opsluiting.

Nelson Mandela en zijn strijdmakkers verdwenen lange tijd uit het wereldnieuws. In 1980 gaf het zwarte Zuidafrikaanse dagblad The Post de aanzet tot de internationale campagne voor hun vrijlating. In april 1982 verhuisden zij van Robbeneiland naar de Pollsmoor-gevangenis in Kaapstad, waaruit zij op Mandela na eind vorig jaar werden vrijgelaten. Mandela bevond zich toen al een jaar in de 'gevangenis-bungalow' van de Victor Verster-gevangenis bij Paarl.

Toen hij in 1985 president Botha's aanbod tot vrijlating in ruil voor het afzweren van geweld afwees, zei Mandela bij monde van zijn dochter Zindzi: 'Mij collega's en ik schreven in 1952 aan Malan (premier, red.) en vroegen om een rondetafel-conferentie om een oplossing voor de problemen van ons land te vinden, maar daar werd niet op ingegaan. Toen Strijdom aan de macht was, deden we hetzelfde aanbod. Opnieuw werd er niet op ingegaan. Toen Verwoerd aan de macht was vroegen we om een nationale conventie waarop het gehele volk van Zuid-Afrika over zijn toekomst zou beslissen. Ook dat was tevergeefs.' Nu lijkt het dan te komen tot een gesprek tussen regime en verzet, nadat Mandela ruim 27 jaar van zijn leven in gevangenschap sleet. 'Wij hebben te lang op onze vrijheid gewacht', sprak hij in Kaapstad. Hij doelde op de zwarte bevolking van Zuid-Afrika, maar het geldt zeker ook voor hem persoonlijk.

Arie van Dalen

Mandela vraagt steun!

Johannesburg, 29th September 1990

RE: Statement from Deputy President Nelson Mandela

Dear Friends,

The situation in South Africa holds out the promise that our common efforts to end the apartheid system and transform our country into a non-racial democracy will be crowned with success within the foreseeable future.

However a great amount of work still remains to be done to achieve these results, despite this promise of success, we are as yet unable to say that the peace process in which we are engaged is irreversible. The continuing killings in Natal, combined with the recent campaign of terror in the Transvaal province, which was launched by forces hostile to democratic change, provide horrifying proof of what could happen to derail the advance towards establishment of a just, peaceful and stable society.

Whatever the problems ahead of us, the ANC is determined to contribute everything it can to enable justice and peace to blossom both in our country and in our region. The historic responsibilities that devolve on the ANC in this regard, as a major South African political force, are enormous.

To discharge these responsibilities on behalf of the people as a whole, the ANC needs to be strong, well organised and capable of reaching and drawing the millions of our people into the peace process. We believe that this is critical to the very success of this process.

We therefore appeal to you once more to come to our aid and thus reinforce the worldwide struggle for a non-racial, democratic and peaceful world. After 30 years of illegality, we need considerable financial resources to organise ourselves so that we are better able to organise for peace, so that we continue and rapidly expand the work in which we are engaged, of contributing to a just and peaceful settlement.

The accomplishment of these tasks brooks no delay. The momentum has to be maintained. The burning thirst for freedom can only be quenched by freedom itself.

Please accept our sincere appreciation for the invaluable moral and material support you have extended to the ANC and our struggling people in the past. That assistance has helped to bring us within sight of the promised land. To reach that land, we urgently require your further assistance. We are certain you will not fail us. Together we will win.

Nelson Mandela
Deputy President

Beste vrienden,

De situatie in Zuid-Afrika bergt de belofte in zich dat onze gemeenschappelijke inspanningen om het apartheidssysteem te beëindigen en ons land om te vormen tot een non-rationale democratie in de nabije toekomst met succes bekrond zullen worden.

Er zal echter nog veel werk verzet moeten worden om een dergelijk resultaat te bereiken en ondanks het vooruitzicht op succes kunnen wij voorslagnog niet zeggen dat het vredesproces waaraan wij deelnemen onomkeerbaar is. Het doorgaande moorden in Natal, gecombineerd met de recente terreurcampagne in de provincie Transvaal, die gelanceerd is door krachten die vijandig staan tegenover de democratische verandering, leveren het gruwelijke bewijs van gebeurtenissen die de voortgang naar de vestiging van een rechtvaardige, vredige en stabiele maatschappij kunnen laten ontsporen.

Wat de problemen die voor ons liggen ook mogen zijn, het ANC is vastbesloten om al wat mogelijk is bij te dragen aan het opbloeien van rechtvaardigheid en vrede in ons land en onze regio. De historische verantwoordelijkheden die het ANC als belangrijke politieke kracht op zich heeft genomen, zijn van enorme omvang. Om deze verantwoordelijkheden naar behoren en namens de gehele bevolking te kunnen vervullen, dient het ANC sterk te zijn, goed georganiseerd en in staat om miljoenen mensen te bereiken en te betrekken bij het vredesproces. We geloven dat dit noodzakelijk is voor het uiteindelijk welslagen van dit proces.

Wij doen daarom nogmaals een beroep op u om ons te helpen en aldus de wereldwijde strijd voor een non-rationale, democratische en vredige wereld te versterken. Na dertig jaar van illegaliteit, hebben wij aanzienlijke financiële middelen nodig om ons te organiseren zodat wij beter in staat zijn om de vrede te bevorderen, zodat we het werk waar wij mee bezig zijn kunnen voortzetten en snel uitbouwen, werk dat bijdraagt aan een rechtvaardige en geweldloze oplossing.

De vervulling van deze taken verdraagt geen uitstel. De vaart moet erin blijven. De brandende dorst naar de vrijheid kan alleen worden geleest door de vrijheid zelf.

Accepteert u alstublieft onze welgemeende waardering voor de onschatbare morele en materiële steun die u het ANC en onze strijdende bevolking in het verleden heeft gegeven. Deze hulp heeft ons inzicht van het beloofde land gebracht. Om dat land te bereiken vragen wij u dringend om verdere hulp. Wij zijn er zeker van dat u ons niet in de steek laat. Samen zullen wij de overwinning behalen.

Nelson Mandela
Vice-president

Abonnementen/Adreswijzigingen

Het abonnementsgeld (f18,50 in Nederland, Europa f30,- en buiten Europa f45,-) moet worden overgemaakt naar giro 600657 van het Komitee Zuidelijk Afrika te Amsterdam. Door meer te storten steunt u het werk van het Komitee. Het doorgeven van adreswijzigingen bij voorkeur schriftelijk door terugzending van het gecorrigeerde adresbandje.

Bestelling materiaal/informatie

Materiaal is te bestellen door overmaking van het noodzakelijke bedrag op giro 600657 van het Komitee Zuidelijk Afrika te Amsterdam onder vermelding van het gewenste materiaal. Er is een lijst beschikbaar met informatie- en actiemateriaal die u telefonisch kunt opvragen: 020-270801.